

keréknyomok

2008/NYÁR ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

BEVEZETŐ

RUZSA FERENC

Couleur locale 3

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

HAMAR IMRE

A Yogācāra filozófia hatása
az Avatamsaka-sūtrában
és kínai értelmezéseiben 5

KÓSA GÁBOR

A három bölcs visszatérése –
Buddha, Konfuciusz és
Mānī alakja a Huahujingben 25
(*Buddho-Manichaica IV.*)

KALMÁR ÉVA

Mulian pokoljárásának története
a kínai helyi színhátékban 39

SZATHMÁRI BOTOND

A tibeti *csham* tánc 49

SZILÁGYI ZSOLT

A buddhista egyház
a modern mongol
társadalomban 60

MAJER ZSUZSA

TELEKI KRISZTINA
Kolostorok
régén és ma 74
a mongol vidéken

BARTA ZSOLT

Buddhista elmek 89
a mongol tűzkultuszban

SUMMARIES IN ENGLISH 102

MAJER ZSUZSA – TELEKI KRISZTINA

Kolostorok régen és ma a mongol vidéken

Rezümé: Jelen cikk szerzői az Arts Council of Mongolia (ACM) 2007-es kolostorfeltáró projektjének keretében három hónapon át Mongólia három megyéjében (Öwörxangai, Dundgow' és Töw aimag) végeztek kutatást régi és új kolostorok helyszínét keresve, jelenlegi állapotukat felmérve, és a még élő, történetükre emlékező egykori szerzetesektől, idősektől adatot gyűjtve. A kutatás eredménye 150 egykori és 40 mai helyszín dokumentálása, 35 öreg szerzetessel és 16 idős emberrel részletes interjú készítése a régi, 23 ifjú szerzetessel pedig a jelenlegi kolostori életéről. E cikk a vidéki tapasztalatokról, az 1937 előtti és az 1990 utáni buddhista kolostorok mai helyzetéről szól.

A kutatás célja

Az ACM Mongólia egész területére kiterjedő projektje európai diákok 2004-es Töw megyei előkutatása, jelen cikk szerzőinek 2005–2006-os, a mongol főváros egykori és mai kolostorainak történetét feltáró kutatása, valamint Ulánbátorban 31 öreg szerzetessel készített interjúja nyomán 2007 májusában indult hat kutatócsoport három-három megyébe¹ való kiküldésével. A csapatok egy-egy mongol kutatóból és egy-egy, az ulánbátori Gandan (tib. dga'-ldan) kolostor oktatószentélyeiből választott ifjú szerzetesből álltak. Jelen szerzőpárost² a projekt kizárólagos külföldi résztvevőiként az Idgaacoinjinlin (tib. yid-dga' chos-'dzin gling) oktatószentély szerzetese kísérte. A kutatás eredménye, így a helyszínek fényképei, rajzai, GPS adatai, valamint interjúk alapján lejegyzett története a www.mongoliantemples.net honlapon lesz hozzáférhető angol és mongol nyelven.³

A kutatás elsődleges célja annak felmérése volt, hogy az 1937–38-as kolostorrombolást megelőzően hány kolostor létezett országszerte, pontosan hol álltak, s mára mi maradt belőlük. Mongólia egykori kolostorairól eddig két lista állt rendelkezésre kevésbé részletes térképekkel. Maidar listája⁴ az ország megyéiben és fővárosában összesen 750, Rinčen listája⁵ 941 egykori

1 Egy mongol megye (*aimag*) nagyjából Magyarországnyi területű. Központja, a megyeközpont, azaz egy „város” (*xot*, Öwörxangai központja Arwaixeer, Dundgow' központja Mandalgow'. Öwörxangai megyében még egy város van: Xarxorin). A megyék járásokra (*sum*) oszlanak, központjuk a járásközpont (*sumiin töw*), azaz egy „falu”. A járások többségében lehet néhány „község” (*bag*) négy-öt faházal, ám általában még ilyen községek sincsenek, a lakosság jurtákban él egy-egy járás területén elszórva. Dundgow' megye déli része és Öwörxangai egyes délkeleti járásai az aszályok miatt a járásközpontokon kívül szinte lakatlanok.

2 Majer Zsuzsa és Teleki Krisztina részvételét a Brit Akadémia 'Stein-Arnold Exploration Fund' alapítványa és a Tan Kapuja Buddhista Alapítvány támogatta. Majer Zsuzsa kiutazását a Magyar Tudományos Akadémia, az ELTE Belső-ázsiai Tanszéke és a Mongol Tudományos Akadémia Nyelvi és Irodalmi Intézete közötti kutatói cserekapcsolat, (az OTKA 62501-es pályázata), Teleki Krisztina kutatását a Magyar Ösztöndíj Bizottság segítette.

3 A terepmunka során készített mongol nyelvű interjúk a honlapon meghallgathatók lesznek.

4 Maidar 1970.

5 Rinčen 1979.

helyszínt jelöl, de a kolostorok becsült száma ennél magasabb, ezret meghaladó. Egy teljes lista elkészítését, a helyszínek azonosítását és a maradványok felmérését az is indokolta, hogy a néhány meghagyott, ma látványosságként kezelt kolostor kivételével a régi kolostori helyszínek védelme nincs biztosítva, elhanyagolt, kincsvadászoknak kiszolgáltatott állapotban vannak. A felmérés így alapot nyújt az egykori kolostorok védelméhez, jövőbeni régészeti feltárásához is. Talán még ennél is fontosabb a kolostorok történetének lejegyzése, hisz virágzó vallási életük emlékeinek csak az 1930-as évek üldöztetéseit túlélte egykori szerzetesek vannak birtokában. A rendszerváltáskor közülük még sokan éltek, mára azonban már alig néhányan maradtak; 80-as, 90-es éveikben járnak, és idejük egyre fogy. Mivel írott forrás, fénykép vagy rajz csupán néhány kolostorról maradt fenn, a projekt az utolsó pillanatban kezdett adatmentésbe.⁶

A fél évszázados elnyomás után, a rendszerváltáskor alapult új kolostorok többsége az idős lámák tevékenységének köszönhetően régi kolostorok felélesztésének tekinthetők, így – a szerzőpáros kezdeményezésére – a projekt keretében a régi kolostorok kutatásával párhuzamosan a mai kolostorok feltérképezésére is sor került. A kutatás eredménye így tükrözi a mongol buddhizmus régi és mai vidéki állapotát.⁷

Eredmények számokban

A három hónap alatt (2007. május 24 – 2007. augusztus 22.) csapatunk 190 helyszínen járt egy, a mongol terepet bíró és a sok felszerelés szállítására alkalmas furgonnal naponta mintegy 100–150 kilométert megtevé, napi két-három, néha egymástól távol lévő helyszínt felkeresve, a Góbi aszály sújtotta kősvatagában vagy hasonló sivatagon sátorozva, havazással, erős szelekkel, később hőséggel és az árnyék teljes hiányával küzdve.

A három megyében minden mai kolostort és majd minden egykori helyszínt megtalálva 40 mai és 150 régi kolostor helyszínén jártunk: Öwörxangai megyében 70 (49 régi, 21 új kolostor), Dundgow' megyében 94 (77 régi, 17 új kolostor), Töw megyében 26 helyszínt (24 régi, 2 új kolostor) feltérképezve.

Összesen 74 interjút készítettünk, ebből 35-öt egykori szerzetesekkel, 16-ot a helyszíneken gyermekként járt helybéli idős pásztorokkal, asszonyokkal, 23-at a rendszerváltás után épült vagy újjáépült kolostorok szerzeteseivel, felélesztőivel.

A vidéki kutatás előtt és után Ulánbátorban részletes beszélgetéseket rögzítettünk a ma a városban élő egykori szerzetesekkel, akik többsége az üldöztetés, katonai szolgálat után vagy később költözött fel vidékről a fővárosba, s a rendszerváltás után ismét szerzetes lett. Ulánbátorban 2006-ban és 2007-ben összesen 40 idős lámával készítettünk interjút. Közülük 19-en olyan régi kolostorokról meséltek, melyek egykor az általunk kutatott három megye területén álltak, így helyszínüket magunk kereshettük fel.⁸

⁶ Az egykori szerzetesek birtokában lévő tudás fontosságát felmérve a szerzőpáros 2006-ban, a projekt előtt kezdte meg az idős szerzetesekkel való beszélgetést, s készítette el a 2007-es kutatás során minden csapat által használt részletes, négyoldalas kérdőívet.

⁷ Az új kolostorok dokumentálása a költségvetést külön nem terhelte. A felmérés minden megyében a szerzőpáros által kidolgozott módszertan és kérdőívek segítségével történt.

⁸ A többi 21 helyszín ma más megyékhez tartozik.

A helyszínek és idős szerzetesek megtalálásának nehézségei

A kutatás régi kolostorok után a Rinčen-atlasz három megyetérképén alapult, mely 33 egykori kolostori helyszínt jelöl Öwörxangai, 66-ot Dundgow' és 92-t Töw megyében. A lista a kolostorok nevén kívül földrajzi helyüket tartalmazza (pl. Tuul folyó, Vörös-hegy, Száraz-völgy), a térkép pedig körülbelüli helyüket jelöli.⁹ A lista adatait, a tájegységek hollétét a járásközpontok helyi hivatalnokai, a járásközpont vagy járás egykori szerzetesei, jelenlegi szerzetesei, és idős lakosai segítségével pontosítottuk.¹⁰ Ezen útmutatás alapján az útszéli jurták lakóit kérdezve kerestük a helyszíneket.¹¹

Hogy sikerült-e egy adott kolostor romjait megtalálni, illetve részletes adatokat gyűjteni róla, nagyban függött attól, hogy az adott járásban élt-e még olyan öreg, aki 1937 előtt szerzetes volt. Amennyiben szerzetesek nem éltek már, olyan helybéli öregeket kérdeztünk, akik gyermekkorukban közel laktak a kolostorhoz, vagy jártak ott valamely vallási esemény alkalmával. Volt olyan járás, ahol egyáltalán nem voltak már öregek, így a helybéli pásztorok terület-megfigyelő képességére, felmenőiktől hallott történeteire kellett hagyatkoznunk. Néhány járás alapításának évfordulójára emlékkönyvet adtak ki, mely szintén tartalmazhat elszórt adatokat régi helyi kolostorokról, híres lámákról.

A kutatás tapasztalatai alapján elmondható, hogy a helybeliek még mindig számon tartják a régi kolostori helyszíneket. Még ha csak alig kivehető épületalapok, elszórt kövek, domborulatok maradtak is egy-egy kolostorból, a közelben lakók ismerik helyét és meg tudják mutatni. Az idősebbek sok esetben történeteket is tudnak róla. A középkorúak, fiatalok csak akkor tudnak bármit is a helyekről, ha valamely rokonunk ott volt régen szerzetes, vagy szüleik, nagyszüleik meséltek nekik a régi legendákról.

Az idős adatközlők sokszor nemcsak a térképen jelölt helyszínekről, hanem más egykori kolostorokról, gyülekezetekről is beszéltek, melyekkel bővítettük a listát. Igen kevés volt az olyan, Rinčen térképén jelölt helyszín (összesen 6), amelyet nem sikerült megtalálnunk.¹² Ezek nevéről, földrajzi helyéről egyetlen adatközlő, helybéli sem hallott, vagy a földrajzi egységhez érve nem találtuk nyomát egykori kolostornak, szentélynek.

Öwörxangai megyében a helyszínek megtalálása nem okozott különösebb gondot, mert a terület északi része, ahol a kolostorok többsége állt, viszonylag sűrűn lakott, így volt kitől érdeklődni. Akadtak azonban homoksivatagban vagy erdős, havas hegycsúcson lévő, nehezen megközelíthető romok, valamint olyan helyszínek, amelyek megtalálása az adott lakatlan területen megvalósíthatatlan lett volna a járásközpontban talált kísérő segítsége nélkül.

Sajátos természeti adottságai és az utóbbi évek súlyos aszályai miatt Dundgow' megye gyéren lakott, száraz, meleg. Déli részéről az emberek északabbi járásokba, északi részéről pedig

9 Akár vaktérképnek is nevezhetnénk, mert mindössze a nagyobb folyókat (az egész kutatott területen összesen három folyót) és régi, mára elavult járáshatárokat jelöl. Lásd Rinčen 1979: Öwörxangai: 38. térkép, Dundgow': 36. térkép, Töw: 32. térkép.

10 A járásközpontokban a helyi kormányhivatalnokok, tanárok valamelyike, vagy a természetőr ismerik a járás földrajzi egységeit, s meg tudják mondani, hogy ezek mely irányban, hány kilométerre vannak a járásközponttól.

11 Az atlasz térképei és a listákon a kolostorokhoz megadott helynevek pontatlannak bizonyultak, sokszor a valós helyszíntől 80 kilométerre levő hatalmas hegyvonulatot, folyót, tavat jelölnek. Ez, valamint a sokszor tévesen írt kolostornevek nehezítették a helyszínek utáni kerdezést.

12 Csapatunk kutatása során volt néhány helyszín, melyek romjait nem találtuk, még ha a helyszínt megmutatták is nekünk (tíz helyszín, ezek némelyike a Rinčen térképen nem jelölt kolostor).

sokan a szomszédos, dús legelőű Töw megyébe költöztek. Több déli járásban a járásközponton kívül szinte senki sem lakik, mely lehetetlenné teszi a helyszínek keresését, hisz nincs, ki útbaigazítana. E területek maradványait szintén a járásközpontbeli kísérő segítségével sikerült megtalálnunk.

A harmadik megyének, Töw-nek a rendelkezésére álló idő rövidege miatt csapatunk csak a déli részét kutatta. A megye sűrűn lakott, zöld, vízben gazdag. A helyszínek felkutatása itt sem volt könnyű, mert a lakosok többsége jobb legelőt keresve Mongólia más megyéiből települt be, a született helybéli ritka. A legtöbb család még a szálláshelye közelében lévő hegyek nevét sem tudta, nemhogy a lerombolt kolostorokét, sőt sokszor a közvetlen közelükben lévő romot sem vették észre soha.

Az idős, még élő lámák száma Dundgow' megyében jóval magasabb, mint Öwörxangaiban, melynek oka talán az, hogy régen több kolostor volt. Ma országszerte jellemző, hogy az öregek a megyeközpontba, vagy a fővárosba költöznek, ahol gyermekeik, unokáik gondoskodnak róluk. Ezt példázza, hogy régi, Öwörxangai megyei kolostorokról jóval több interjút tudtunk rögzíteni Ulánbátorban, mint magában Öwörxangai megyében az egyhónapos kutatás során. A vidéken élő öreg szerzetesekkel való találkozást néha akadályozta, hogy bár tudtak róluk a járásközpontban, senki nem tudta pontosan, hol laknak, vagy az illető éppen a csapat látogatása előtti napon indult családjával és jószágaival dúsabb fűvű, távoli legelőkre.¹³ Voltak olyan öregek, akikről a megyeközpontban jártunk után, a járásokban mondták, hogy a központban élnek, vagy épp ott vannak, így velük nem sikerült találkozunk.¹⁴ A vidékről a fővárosba költözött öregek esetében ritkán tudta bárki is megadni elérhetőségüket. Ráadásul vannak olyan egykori szerzetesek, akik a rendszerváltást követően nem öltöttek újra szerzetesi köpenyt, vagy már nincsenek olyan egészségi állapotban, hogy a fővárosi kolostorokban szertartásokat láto-gassanak, vagy az utcán sétálgassanak. Őket szinte lehetetlen megtalálni.

Kolostortípusok egykor

A tapasztaltak alapján elmondható, hogy a kolostorok vízben bővelkedő helyen, folyó vagy kút mellett, többnyire hegyek, dombok előterében, vagy azoktól körülzárva épültek, melyek védték őket az erős, északnyugati szélről.¹⁵ Néhány kolostor körül volt kerítve kerítéssel vagy alacsony fallal, de többségük nyílt terepen állt. A kolostorok, szentélyek, és a legtöbb épület, udvar bejárata délre nézett, csakúgy mint a mai mongol épületek, jurták. Nagyobb kolostorokban, kolostorvárosokban a főszentély állt közepén, a többi szentéllyel, épülettel, szerzeteslakkal körülvéve, többnyire a *xüree deg* (tib. *sgrigs*, 'elrendezés') fordított U formáját követve. Az apát, vagy más előljáró, a szentek és újjászülések (*xutagt*, *xuwilgaan*) nagyobb jurtákban, külön udvarban vagy palotákban lakhattak a kolostoregyüttes bármely részén. A szerzetesek a környező hegyek, dombok tetején áldozati kőhalmokat (*owoo*) emeltek, melyek egyikét különös tisztelet

¹³ A mongol pásztorok ma is évente legalább négyszer költöznek új, az évszaknak megfelelő szálláshelyre. Nyaranta a legelőt követve gyakran változtatják helyüket.

¹⁴ A megyeközpontba egy-egy megye járásainak befejezése után nem állt módunkban visszatérni, így akit

ottlétünkör nem találtunk, vagy nem tudtuk még, hogy ott él, azzal nem tudtunk találkozni. Várni sem volt időnk a hazatérőkre.

¹⁵ A kolostor szemetét többnyire délkeleten helyezték el, hogy a szél ne a kolostor felé hozza bűzét.

övezte (*taxilgat owoo*), s melynél évente, vagy gyakrabban áldozatot mutattak be a helyszellemeknek. Tisztavízű patakok, különös sziklák, barlangok is tiszteletnek örvendtek.¹⁶

A kolostori helyszíneket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk: kolostorváros (*xiiree*) mintegy 1000–2000 szerzetessel,¹⁷ kolostor (*xiid*) 50–1000 szerzetessel, szentély (*süm* vagy *dugan*) néhány tucat szerzetessel, állandó vagy időszakos gyülekezet (*xural* vagy *jas*) néhány szerzetessel. A kisebb gyülekezetek általában egyetlen, sokszor jurtaszentélyben működtek. Voltak olyan időszakos szertartású *jas* szentélyek, melyeket az év nagy részében egy szerzetes, vagy egy őr (*manaach*) őrzött, s csak az év egy adott szakában gyűlt össze itt sok szerzetes a környező kolostorokból. A kisebb kolostorok sajátos formája volt az *örtöö xural* vagy *örtöö jas*, melyek az egymástól 30 km-re lévő lovasposta-állomások mellé települtek.¹⁸

Mongólia 20. század eleji közigazgatási felosztása teljesen eltért a maitól. Míg régen négy nagy kánságra oszlott a halhák területe, ma 18 nagy és néhány kisebb megye, valamint néhány megyei jogú város van. Az általunk kutatott három megye a régi *Secen xan*, *Tüšeet xan* és *Sain noyon xan* megyék (*aimag*) egyes területein fekszik. A régi megyék kisebb egységekből (*xošuu*, 'zászló, zászlóalj, közigazgatási egység') álltak, melyek központja egy-egy világi előljáró kolostorvárosa (*xiiree*) volt. A *xošuiik* területén kisebb-nagyobb kolostorok álltak, az ezer szerzetest számláló hatalmas kolostoregyüttesektől az egy-két szerzetes által őrzött kis szentélyekig, zárandokhelyekig.

A kolostori helyszínek alapításuk tekintetében is különbözőek. Míg a nagyobb kolostorok, kolostorvárosok a 17–18. századtól épültek, a kisebb, időszakos szertartású szentélyek többsége a 20. század elején alapult. Ezeket a *xošuu* főkolostorának, vagy nagyobb kolostorainak szerzetesei látogatták, nyáron végigjárva a terület kisebb szentélyeit. Olyan területet is találtunk, ahol a *xošuiin* belül minden egyes nemzetségnek (*otog*) volt szentélye saját területén.

Az általunk bejárt területek legnagyobb kolostorvárosai és kolostorai Öwörxangai megyében: Dalai günni xüree (Yesön jüil járás), Beilin xüree / Ilden beiliin (*xošuiin*) xüree (Öljiit járás), Baruun xüree / Šanxiin xüree (Xarxarin járás), Erdene juu (Xarxarin járás), Sain noyonii xüree / Uyangiin xüree / Sain xanii xüree (Uyanga járás), Arwaixeeriin xüree / Üijen wangiin (*xošuiin*) xüree (Arwaixeer város, Öwörxangai megye központja); Dundgow' megyében: Sangiin dalai xiid (Erdenedalai járás), Xošuu xiid / Tüšee wangiin xüree (Delgerxangai járás), Ül oldoxiin xiid / Oldoxiin xiid (Xuld járás), Delgeriin Čoir (Delgercogt járás), Ix jas / Xošuu xural (Gurwansaixan járás), Baruun Čoir / Borjignii Baruun Čoir (Cagaandelger járás); Töw megyében a Manjšir(iin) xiid (Juunmod város). Közülük a Manjšir(iin) xiid, az Erdene juu, a Baruun xüree vagy Šanxiin xüree, Delgeriin Choir kolostorok ismertek, a többi azonban zárandokok és turisták által nem látogatott, rossz állapotú szentélyrom.

Régi helyszínek mai állapota

A csupán jurtaszentélyből álló helyszínek kivételével minden egyes kolostornak vannak ma is látható nyomai, maradványai, legalább az egykori épületek alapzata, melyet a földfelszín domborulatai, illetve annak mentén kövek vagy téglák mutatnak. Más a helyzet, amikor az egykori

¹⁶ Érdekeség, hogy néhány kolostor türk temetkezési hely mellé épült.

¹⁷ Az egykori Bogdiin khüree, vagy Ikh khüree a mongol

kolostorfőváros 10000 szerzetesnek adott otthont.

¹⁸ Öwörxangai megyét egy mongol lovasposta útvonal, Dundgow' megyét egy kínai kereskedelmi útvonal szelte át.

helyszín egy mai járás központjában vagy más beépített helyen állt. Ezen esetekben is vannak még látható, be nem épített nyomok a jurták kerítései, épületi között, ám ezek alig kivehetők. A kietlen, távoli helyeken található kolostorok esetében, még ha csak egyetlen szentélyből álltak is, mindig vannak látható nyomok, melyek alapján az egykori kolostor mérete megállapítható.

Az egykori kolostorok mai állapota mutatja, hogy az 1937–38-as kolostorrombolások¹⁹ szinte valamennyit csaknem eltüntették a föld színéről. A faszentélyeket felgyújtották, a téglafalak ledöntötték, a fél méter vastag kőfalakat lerombolták. Sokszor akár száz épületből álló kolostorvárosok is a földdel váltak egyenlővé, helyüket ma csupán domborulatok jelzik. Ami romokban mégis megmaradt, az eltelt 70 év alatt elporladt, ledőlt, vagy a környéken lakók használták fel, szállították el téli szállásuk építéséhez.

A kolostorok építőanyaga az adott területeken rendelkezésre álló, illetve a távolabbi helyekről hozott anyagok függvényében fa, téglá (kék, szürke vagy vörös, sokszor agyaggal tapasztva) és kő lehetett. A legtöbb esetben a kolostoregyüttes területén különböző anyagokból építkeztek: a főtemplom és néhány szentély lehetett fából, más szentélyek téglából, míg a szerzetesi lakások, konyha és egyéb gazdasági épületek téglából és agyagból. A téglát a kolostor közelében lévő tégláégető kemencében (*baayuu*) készítették elsősorban kínaiak, akik ismerték gyártási módját, s akik részt vettek a kolostorok építésében, faragásában, díszítésében is. A Góbi-ban szinte minden téglából és agyagból készült, mivel kevés a fa.

A Jüün xural / Yargaitiin süm romja
(Öwörxangai megye, Öljiit járás)

eseten kívül²⁰ semmi sem maradt, sokszor az egykori faszentélyek pontos helye sem megállapítható, csak az adatközlők elmondása illetve az egyéb épületek elhelyezkedése alapján lehet meghatározni. Az építőanyag ugyanakkor meghatározza azt is, hogy az egyes helyszínek romjai mennyire estek áldozatul a helybéli bolygatásának. A hasznosítható anyagokat a szegények vagy az élelmeselek elhordják, és magáncélokra fordítják.

¹⁹ Ezen időszak részleteit lásd röviden a szerzők előző cikkében: Majer – Teleki 2006.

²⁰ E néhány fából épült szentély annak köszönhetette megmenekülését, hogy egy-egy termelőszövetkezet raktárhelyiségeként működött.

Az általunk bejárt területen nagyon kevés az olyan helyszín, ahol egy-egy szentélyépület, ha rossz állapotban is, de még áll. Ezeket néhány esetben felújították és működésük újraindult 1990 után.²¹ Amennyiben egy-egy megmaradt szentély lakott területtől távol helyezkedik el, mindenféle védelmet és felújítást nélkülözve mára borzalmas állapotba került. A három megye (Töw megye csak általunk kutatott részeit értékelve) megmaradt szentéllyel rendelkező helyszínei a következők: Öwörxangai megyében Baruun xüree / Šanxiin xüree (Xarxorin járás) és Erdene juu (Xarxorin járás); Dundgow' megyében Sangiin dalai xiid (Erdenedalai járás), Ünestiin xiid / Xeree ünestiin xiid (Erdenedalai járás), Juutiin xiid (Adaacag járás) és (Xamar) xornii xiid (Saincagaan járás). Töw megye déli részében nincs megmaradt szentély.

Egyes helyszíneken, ha szentély nem is, más épületek, szerzetesi lakások vagy gazdasági épületek romjai még állnak, és a kolostoregyüttes alaprajza jól kivehető. E helyszínek is védelemre szorulnának: Öwörxangai megyében Baruun xural / Yargaitiin süm (Öljiit járás), Noyon xutagtiin xiid (Erdene bandid xutagt) (Bogd járás) és Jeerengiin xiid (Sant járás); Dundgow' megyében Xadan usnii xiid / Xadaasnii xiid (Erdenedalai járás), Cawčiriin xiid (Erdenedalai járás), Bari / Bragri (xamba) lamiin xiid (Saixan-Owoo járás), Xutagt lamiin xiid (Saixan-Owoo járás),

Lowončimbiin süm / Saĵaa mor't / Mor'čin dorĵiin xiid (Adaacag járás), Delgeriin čoir (Delgercogt járás), Gučin ĵas (Gurwansaixan járás), Uuliin mamba xiid (Gurwansaixan járás), Bilüünii xiid / Bulag bilüünii xural (Öljiit járás), Dalain xiid (Öljiit járás), Xar noyonii xiid (Öljiit járás), Taliin xural (Öljiit járás), Xötliin xiid (Öljiit járás) és Awraxiin xiid (Öndöršil járás), Töw megyében a Manĵsir xiid (Juunmod város).

Majdnem minden helyszínen találni régi rézüstöket, edényeket, ollót, patkót és más használati tárgyakat. Néhány helyszínen ezeknél értékesebb emlékeket, szobortöredékeket, terrakotta figurákat, díszes frízeket, tetőcserepeket, téglákat, mécsstartókat és egyéb áldozati tárgyakat, vagy töredéküket, tibeti könyvek lapjait, ruhafoszlányokat. E helyek Öwörxangai megyében Jüün xural (Öljiit járás), Juugiin lamiin süm / Yonjon lamiin xiid (Xarxorin xot), Axai beisiin / Axai güngiin xüree / Ceegüngiin xüree (Jüün Bayan-Ulaan járás), Ongiin xural / Ongiin örtöö süm (Bayangol járás), Noyon xutagtiin xiid (Erdene bandid xutagt) (Bogd járás), Jeerengiin xiid (Sant járás); Dundgow' megyében Xadan usnii xiid / Xadaasnii xiid (Erdenedalai járás), Cawčiriin xiid (Erdenedalai járás), Ünestiin xiid (Erdenedalai járás), Tögrögiin xiid (Saixan-Owoo járás), Oigčiin cagaan xural (Saixan-Owooo járás), Xutagt lamiin xiid (Saixan owoo járás), Xošu xiid (Delgerxangai járás), Ganĵuur xiid (Saincagaan járás), Gučin ĵas (Gurwansaixan já-

²¹ Többségük napjainkban szerzetesek hiánya miatt megint nem működik, és az épület igen rossz állapotban van.

rás), Tawiin Jas (Gurwansaixan járás), Bayanii xiid / Erdene bayangiin xiid (Öljiit járás), Bilüünii xiid / Bulag bilüünii xural (Öljiit járás), Xar noyonii xiid (Öljiit járás), Taliin xural (Öljiit járás), Xötliin xiid (Öljiit járás).

Az egykori helyszínek mai állapota építőanyagukon kívül elhelyezkedésüktől is függ. A megye-, járásközpontokban vagy azok közelében, illetve az utak mentén lévő kolostormaradványokat a rombolások után más célokra fordították. A szovjet befolyás alatti kormány parancsára egyes megmaradt templomépületeket vagy anyagukat kórház, klubhelyiség, raktár, vagy egyéb épület építésére használták az 1940-es években, ám később a többi egykori helyszínt nemigen bolygatták egész a rendszerváltásig. A régi kolostori helyszínek felásása, kirablása a rendszerváltás után erősödött fel. Napjainkban a közelben lakó családok assák ki a téglákat, hogy téli szállást, raktárhelyiséget, szárnyéket építsenek maguk és állataik számára. A távoli, kietlen helyeken nyugvó romokat a bolygatás kevésbé érinti, hisz a helyek megközelítése, az anyagok elszállítása nehezebb (más a helyzet azonban, ha egy család a rom mellett száll meg). A kisebb, különösen az egy szentélyből vagy csak néhány épületből álló kolostorok mára szinte nyomtalan helyszínei általában nincsenek felásva, mert nincs hasznosítható téglanyag, vagy mert e helyszínek nem ismertek széles körben, s a gyanakvó vidékiek nem mutatják meg akárkinek.

A maradványok mai állapotát szintén meghatározza az értékes és értékesíthető ereklyékért folyó „kutatás”, melyet viszont nem befolyásol az elhelyezkedés. Kincskeresők fosztogatják a helyeket, hogy vagy maguknak megtartsák, vagy pénzzé tegyék, turistáknak eladják az arany, ezüst, bronz és réz kegytárgyakat. A járásközpontokhoz közeli, vagy út menti helyeken azért tudnak ásni, mert könnyen megközelíthetőek és ismertek, a távoli helyeken pedig

azért, mert ott észrevétlenül és büntetlenül lehet keresgél. Ez a „kincskeresés” gyakran együtt jár vagy inkább velejárója a felhasználható anyagok, különösen a téglák kiásásának, mivel a téglát ásók rendszerint minden mást is elvisznek, amit találnak. A legtöbb esetben az ereklyevadászat igazi kutatást jelent eladható értékes kegytárgyak, műtárgyak után módszeres ásással, sokszor fémdetektorokat használva. Főként Dundgow’ megyében találtunk rengeteg felásott és kifosztott helyszínt, több tíz, több száz gödörrel, terepen hagyott ásókkal, sokszor egészen friss ásásnyomokkal.²² A legnagyobb lyukak a főszentély vagy szentélyek északi részén láthatók, néhol egész árkot ástak az egykori oltár helyén, ahol a romboláskor a ledőlő falak maguk alá

²² A kutatócsapat néhány alkalommal rajta kapott embereket a helyszínen ásva. Egy alkalommal a helyszínrre egy helyi parlamenti képviselő kíséretében érkezünk, akinek eszébe sem jutott, hogy a régi

kolostori helyszínen éppen ásó embereket figyelmeztesse, ne tegyék. Az ő fellépése nélkül, sőt, látszólag ellenére, esélytelenül próbáltuk magyarázni, hogy ez tilos.

temethették az otthagyt, be nem gyűjtött szobrokat és más áldozati tárgyakat. A jól megtervezett ásásokon kívül egyes helyszíneken találomra ásott lyukak száza mutatják, mennyire alapos ez az értékek utáni illegális kutatás, mely napjainkban folyik.

A régi helyek kifosztása Mongólia életszerű jelensége. Mű- és kegytárgyak tömegeit árulják Ulánbátor-szerte az Art és Souvenir *shop*okban, mivel nagy, elsősorban külföldi kereslet mutatkozik ezen antik tárgyakra, melyek adás-vételét nem szabályozták, nem büntetik. A régi helyszínek védelme Mongóliában megoldatlan. A kutatás során dokumentált 150 egykori helyszín közül nem több mint négy-öt helyen (eltekinthető attól a néhány kolostortól, melyek ismertek és jelenleg is működnek, mint az Erdene juu és Šanx xiid Öwörxangai megyében vagy a Sangiin dalai xiid Dundgow' megyében) jelölte tábla, hogy a régi kolostor helyszíne állami védelem alatt áll. A kutatók maguk sem látják lehetőséget a hatásos védelemre, mivel a romok többsége kietlen, távoli helyeken áll, mely védelmüket, ellenőrzésüket lehetetlenné teszi. A tábla kitétele akár meg is könnyítheti a „kincskeresők” dolgát, hisz valós védelmet nem jelent. A helyi hatóságok közreműködése nélkül a védelem végképp megvalósíthatatlan. Néhány rom mellett a felszínen elszórva, eső által a felszínre mosva több kegytárgy, szobortöredék, tibeti szent szövegek lapjai hevernek szerteszét. Bárki, aki véletlenül arra jár, nyugodt szívvel viheti magával e maradványokat, a kolostorromok és tárgyak védelmével kapcsolatos felvilágosítás, vagy annak betartásának teljes hiányában.²³ Egyedül a mongolok múlt iránti tiszteletére lehetne hagyatkozni kulturális örökségük megőrzésében.²⁴

A kolostorromok egy másfajta használata, amikor egy család „beköltözik” a megmaradt romokba, s egy szerzetesi szállás vagy szentély még álló falait bővítve szállásként, karámként, szárnyékként használja.²⁵ Természetesen ez sem új jelenség, hiszen ahogy fentebb említettük a szocialista időkben, rögtön a kolostorrombolások után, felismerve a megmaradt épületek hasznosíthatóságát, ezeket, ha nem alapanyagaikat vitték el, különféle célokra használták: pártirodának, raktárépületnek vagy gyakran termelőszövetkezetet telepítve e helyszínekre. Sok esetben az úgynevezett *brigád* / *barigád*²⁶ és *bag*²⁷ központok régi kolostori helyszíneken helyezkedtek el. Ez néhány helyszín megkönnyítette a kutatást, mert bár a rendszerváltás óta a *brigád* és sokszor a *bag* központok is elhagyatottak, romokban állnak, a még álló épületeiket így is könnyű messziről meglátni. Amennyiben nincs hasznosítható maradvány a helyszínen, a rom mellett egy-egy évszázatot eltöltő család szeméttlerakóként használ egy-egy „gödört”, maradványt, nem tudván vagy nem tartván fontosnak, hogy egy régi kolostor helyszínét csúfítják el ezzel.

Az idős szerzetesek és emlékeik

A kutatás legmeghatóbb, legfelemelőbb része az idős lámákkal való találkozás és egykori kolostorukról, ifjúkorukról való beszélgetés volt. A lámák és családjuk mind Ulánbátorban, mind

23 A kutatók nagy bánatára még a három hónapos terepmunkán a csapattal tartó Gandan kolostorbeli ifjú szerzetes is természetesnek vette egy-egy tárgy eltulajdonítását. Többszöri kérésünk, magyarázatunk, sőt parancsunk ellenére is megtette bárminemű lelkifurdalás nélkül.

24 Véleményünk szerint a kegytárgyat találók a helyi kolostornak, múzeumnak, kormányhivatalnak kellene, hogy átadják a talált tárgyakat, bár a jelenlegi helyzetben

további sorsuk így is ugyanolyan kétséges lenne.

25 Ezt tapasztaltuk például az Ünestiin xiid helyszínén, ahol egy család éppen építkezett a szerzetesi szállások romjain.

26 „Brigád”, kisebb területi-munkaszervezeti egység a szövetkezeten, járáson belül, kb. 1960–1990 között.

27 „Község”, a legkisebb közigazgatási egység a járáson belül.

vidéken szeretettel fogadtak bennünket, és nagy elragadtatással beszéltek a régi időkről, melyről manapság senki sem kérdezi őket.

A három megyében összesen 35 (Öwörxangiban 9, Dundgow'-ban 23, Töw megye déli részén 3) idős szerzetessel találkoztunk. Ezen adatközlők általában az 1910-es, '20-as években születtek, 5–7 éves korukban kezdtek tibeti imákat tanulni, majd lettek szerzetestanoncok egy-egy kolostorban. Volt, aki később nagyobb kolostorokban vagy a fővárosban folytatta tanulmányait. Tízen-, huszonevésen lettek világiak, legtöbbjük 1937-ben, vagy a '30-as évek elején. 5–10 év hadiszolgálat után vidéken éltek pásztoréletet, és kényszer hatására megházasodtak. Életkoruk ma 80–100 év közötti,²⁸ néhányan igen rossz egészségi állapotban vannak, volt, aki fekvé fogadott minket, mert felkelni már nem tudott, többségük süket, néhányuk már nem lát. Állapotuk miatt régi kolostoruk helyszínére személyesen velünk tartani, az egykori szentélyek pontos helyét megmutatni, az elrendezést elmagyarázni mindössze ketten-hárman tudták. Mivel elméjük tiszta, mindannyian²⁹ részletes adatokat tudtak szolgáltatni régi kolostoruk pontos helyéről, a környező hegyekről, vizekről, a kolostor szentélyeiről, védőisteneiről, iskoláiról, épületeiről, sztúpáiról, hatalmas imamalmairól, a kolostorhoz tartozó lámák számáról, híres, rangos lámákról, a közelben gyakorló tantrikus mesterekről, a filozófiai iskola tankönyvéről, a kolostor jelentős vallási eseményeiről, szertartásairól, a közelben élő kínaiakról, a még életben lévő szerzetesekről és még számos részletről.³⁰ A lerombolás, kolostorbezárás időpontjaként általában 1937–38-at jelölték meg, de volt, aki 1945-öt említett. Pontosabb időpontot kevesen adtak meg. Régi kolostorukról kevesen rendelkeztek rajzzal, vagy fényképpel, ám vázlatot rajzolva meg tudták mutatni, hogy egymáshoz képest hol álltak a szentélyek. Többen meséltek szobrokról, könyvekről, melyeket sikerült megmenteniük és elrejtetniük, sőt hatalmas ládákat is láttunk, melyekben elásták azokat. Néhányan említették, hogy titokban tartottak szertartásokat 1990 előtt, ám legszívesebben az egykori szigorú kolostori fegyelemről, díszes ruhájú főlámákról, színes *cam* táncról (tib. 'chams), Maitrëya-körmenetről (*Maidar ergex*) és gyermekkori csínytevéseikről meséltek.³¹

A régi kolostorok vallási élete az interjúk alapján

Az egykori kolostorokról gyűjtött adatok alapján megállapítható, hogy az általunk kutatott területen a sárgasüveges vagy Gelukpa rend (*geliig*, tib. *dge-lugs*) tanai terjedtek. A Szakja rendhez (*saĵa*, tib. *sa-skya*) tartozott az 1586-ban Mongólia első kolostoraként alapított Erdene juu (Xarxarin járás) és a Lowončimbiin süm / Saĵaa mor't / Mor'čin dorĵiin xiid (Dundgow' megye, Adaacag járás) remetelak. A Noyon xutagtiin xiid (Erdene bandid *xutagt* kolostora) (Öwörxangai megye, Bogd járás) volt az egyetlen, amely híres volt vörössüveges Nyingma

28 2006-ban még 106 éves öreggel is beszélhettünk, aki azóta már távozott az élők sorából.

29 Összesen egy olyan beszélgetés volt, ahol az idős szerzetes valós-valótlant állított, bár így is sok mindent el tudott mondani és nagyon lelkes volt.

30 A kutatók tartózkodtak olyan fájdalmas emlékeket idéző kérdésektől, mint hogy hogyan és kik rombolták le a kolostorokat, kik hurcolták el a lámákat, pontosan

kiket, hogyan ölték meg őket, vagy hogy milyen érzések, gondolatok kavarognak bennük, amikor a békés lámapadsort a hangos csatamezőre kellett cserélniük.

31 Az egyik bácsi még azt is bevallotta, hogy igen neveletlen gyerek lévén kis szerzetestársaival kedvelt játékaik volt annyira sebesen forogni a hatalmas imakeréken, hogy teljesen elszédültek, s a gyomruk is felfordult.

Egy az idős szerzetesek közül: J. Namjil láma (Öwörxangai megye, Öljiit járás). 1917-ben született, a Baruun és Jüün Yargait-i szentélyegyüttes, majd az Ilden beiliin xošuu kolostorának lámája volt.

(*Dar' exiin dugan/siim*, tib. *sgrol-ma*), az Orvos buddha szentélye (*Manaliin dugan*, tib. *sman-bla*), Maitrëya szentélye (*Maidariin dugan*, tib. *byams-pa*), Avalokitësvara szentélye (*Janraisegiin dugan*, tib. *spyan-ras-gzigs*), a Kanjur köteteknek szentélye (*Ganjuuriin dugan*, tib. *bka'-'gyur*) és így tovább. Oktatószentélyek (*dacan*, tib. *grwa-tshang*) nagyobb kolostorokhoz, kolostorvárosokhoz tartoztak. Leggyakoribb a filozófiai iskola volt (*Canid dacan*, tib. *mtshan-nyid grwa-tshang* vagy *Choir*, tib. *chos-grwa*), ahol vizsgákat (*domiin damjaa*, tib. *sdom-pa'i dam-bca'* és *gawjiin damjaa*, tib. *dka'-bcu'i dam-bca'*) is tehettek a szerzetesek. A nagyobb kolostorokban orvosi (*Manba/Mamba dacan*, tib. *sman-pa grwa-tshang*), asztrológiai (*Jurxai dacan*, tib. *rtsis-pa grwa-tshang*), fokozatos út (*Lamrim dacan*, tib. *lam-rim grwa-tshang*), tantrikus (*Jüid dacan*, tib. *rgyud grwa-tshang*) és egyéb iskolák is léteztek. Sztípusukat bárhol állíthattak egyesével, vagy csoportban.³⁴ Könyvet több helyen nyomtattak, ám külön nyomda (*barxan*, tib. *par-khang*) csak néhány nagyobb kolostorvárosban volt.

³² A nagyobb kolostorokban is előfordult, hogy a *jodot* gyakorolta a kolostor egy-egy rangos szerzetese, ezek az irányzatok nem is zárják ki egymást. Egyes nagyobb kolostorokban külön szentélyhez tartoztak a *jod* követői, mely általában a *Lamrim dacan* volt.

³³ Több ilyen egykori helyszínt sikerült az adatközlők

nézeteiről (*nyinmaa*, tib. *rnying-ma*). Emellett több *jod* (tib. *gcod*) gyülekezet létezett, melyek tagjai tantrikus gyakorlatokat végezve többnyire vidéken kóborolva éltek, tartották elvonulásaikat.³² Egy-egy koros mester köré több ifjú követő gyűlt, így jurtaszentélyük, épületeik többnyire a kolostorközpontok közelében állt.³³ A kutatás során nem találtunk olyan adatot, hogy a térségben Kagyü rend (*garjüd/gajüd*, tib. *bka'-(b)rgyud*) hagyományait követő kolostor lett volna, valamint mongol olvasású, kínai, muzulmán esetleg keresztény szentély, kolostor létét sem jelezte semmi (mindezek kis számban az ország más területein léteztek). Női kolostor szintén nem volt a területen (egész Mongólia területén nincs tudomás ilyenről), női gyakorlók azonban csatlakoztak a *jod* gyülekezetekhez.

A szerzetesek elbeszélése alapján megállapítható, hogy majdnem minden kolostorban volt egy főszentély, ahol mindennap folyt szerzés. Ezen kívül általában volt egy olyan szentély, ahol a kolostor védőistenségének szobrát, képmását őrizték, valamint lehetek további szentélyek, így Tára szentélye

iránymutatása alapján megtalálunk, mely azért volt nehéz, mert Rinčen térképe más jurtaszentélyekhez hasonlóan ezeket sem jelöli, valamint jellegükből adódóan szinte nincs felismerhető maradvány, rom.

³⁴ A sztípaegyüttesek elsősorban a kolostorok északi részén álltak.

Az éves szertartásrendben kiemelkedő fontosságú Holdújévhez kötődő szertartásokat (*xuučin xural*, sor *jalax*, *Cedor lxam*, *yerööl*³⁵) minden kolostorban megtartották, csakúgy mint Buddha és Congkhapa ünnepnapjait. Maitrēya-körmenetet (*Maidar ergex*) többnyire mindenütt rendeztek évente, tavasszal vagy ősszel. *Cam* táncot csak a legnagyobb kolostorokban tartottak, általában a Maitrēya-körmenet utáni napon. A Kanjur-körmenet (*Ganjuur ergex*) során, mely vagy a kolostort, kolostorvárost megkerülve egy teljes napig, vagy az egész *xošuu* területét bejárva egy egész hónapig tartott, a Kánon kötetait és más szent könyveket hordoztak körbe, vagy maguk a szerzetesek és hívők, vagy szerzetesekkel és hívőkkel kísért tevékaravánok. Felszentelt szerzetesek (*gelen*, tib. *dge-slong*) csaknem minden kolostorhoz tartoztak, így 45 napos nyári elvonulásra (*xailen*, tib. *khas-len*) is minden évben sor került. Meditációval egybekötött böjtöket (*Nünnai/Nügnai*, tib. *smjung gnas*) is tartottak majd mindenütt.

A kolostorokat általában apát (*xamba*, tib. *mkhan-po*), *corj* (tib. *chos-rje*) vagy *lowon* (tib. *slob-dpon*) vezette, valamint fontos tisztséget töltöttek be a kolostori rend fenntartói (*gesgüi*, tib. *dge-bskyos*) és a szertartások előénekesei (*unjad/unjad*, tib. *dbu-mdzad*). Orvos láma (*otoč/emč*) és csillagjós (*jurxaič*) minden nagyobb kolostorhoz tartozott. Néhány helyen olyan jós is tevékenykedett, aki transzállapotban a tanvédők (*čoijin*, tib. *chos-skyong*, szkr. *dharmapāla*) üzeneteit tolmácsolta. *Jaisan*, *daamal*, *demč* és más rangos hivatalnokok csak a nagyobb, gazdagabb kolostorokban voltak, míg a kisebb kolostorok gazdasági ügyeit a *nyaraw* (tib. *gnyer-pa*) intézte. Nagyobb kolostorokban külön gazdasági egység (*jas*, tib. *spyi-sa*) tartozott minden szentélyhez, a kisebbekben pedig általában egy, fő gazdasági egység (*ix jas*) kezelte a kolostor vagyonát.

A nagy kolostorvárosok egy-egy nemes, előjáró (*Sain noyon xan*, *Ilden beil*, *Axai gүн*, stb.) központi szállásaként jöttek létre, így a szerzeteseken kívül világiak, sőt kínai kereskedők is laktak a város peremén, és a szegények, koldusok is e központok köré csoportosultak. A kolostorokat kizárólag szerzetesek lakták, akik nőkkel egyáltalán nem érintkezhetek. Akik érdeklődtek a szebbik nem iránt vagy megnősültek, azok kiszorultak a kolostorból: vidéken éltek, s csak nagyobb szertartásokkor látogatták a kolostort.

Számos hívő, zárandok látogatta a kolostorokat. A környékbeliek élő állatot, állati termékeket, élelmet, selymet, áldozati selyemkendőket, lisztet, árpát, teát adományoztak a kolostornak, ahol többnyire egy-egy fiúk tanult. A kolostorok méneseit, csordáit, nyájait szintén hűvek őrizték, szaporították, ezzel hozzájárulva a kolostor vagyonának gyarapodásához, a szerzetesrend ellátásához.

A *xošuu* főkolostora a legnagyobb volt egy-egy területen. Közeli kolostorok között jó volt a kapcsolat, sok esetben egymás szertartásait is látogatták. Néha-néha érkeztek lámák Tibetből vagy a *Bogd* városából (*Bogdiin xüree*, kolostorfőváros, a *Bogd* láma székhelye), hogy beavatásokat tartsanak és a Tant magyarázzák, de tibeti szerzetes csak a legnagyobb kolostorokban, kolostorvárosokban élt.

Kínai kereskedők járták a vidéket, vagy állandó boltot (*püüis*) működtettek népesebb területeken, általában a kolostorközpontok közelében, ahol mongoloktól gyapjút, bőrt és egyéb állati termékeket vettek, vagy érte mongol földön ritka portékákat adtak. Vándorszerzetesek (*badarčin*) ugyancsak járták a vidéket gyalogosan, kolostorokba vezető zárandokútvonalon a jurtaiba betérve alamizsnáért.³⁶

35 Ezek részleteiről lásd a szerzők korábbi cikkét: Majer – Teleki 2006.

36 A zárandoklat e módja a mongol vidék sajátosságát látva igen kockázatos és figyelemreméltó vállalkozás.

A felélesztett kolostorok mai helyzete

A kutatás során a három megyében 40 új kolostort találtunk. A rendszerváltást követően sok egykori szerzetes lett újra szerzetes, hogy gyakorolhassa hosszú időre eltemetett hitét, s átadja tudását az ifjabb nemzedéknek. Kezdeményezték kolostoruk megmaradt épületének felújítását, vagy új szentély építését a járásközpontban, ahol több járásbeli kolostor volt szerzetesei együtt éllesztették fel a vallásgyakorlás hagyományát. Egy-egy kolostor felélesztéséről hallva hívek, híres lámák, szerzetesek gyermekei, unokái, de még a helyi párt előljárói, szovjet uralom alatti vezetői is adakoztak. Egy-egy kolostor nyitóünnepségén csaknem minden odavalósi szerzetes összegyűlt. Azok, akik már a fővárosban éltek, többnyire szintén részt vettek az ünnepségen, s többen azóta is lejárnak a nagyobb szertartásokra.

Az esetek többségében egy új kolostor valójában nem egy bizonyos régi kolostor felélesztése, hanem általában egy járás területén (mely nem esik egybe a régi, kolostorok működése idején létezett területi felosztással) összesen egy kolostor nyílt meg újra vagy épült újonnan, többnyire a járásközpontban, amely az emberek számára könnyen elérhető. A felélesztést a környékbeli régi kolostorokból életben maradt néhány szerzetes valósította meg egy helyen összegyűlve, szertartásokat tartva, végül kolostort építve. A szertartásrendszer a régi kolostorok szertartásrendszerét követi, és a megnyitáskor a régi szerzetesek lettek az új kolostorok rangos lámái. Sok új gyülekezet a régi kolostor védőistenségét örökölte, s a rendszerváltás után több elrejtett kegytárgy újra előkerült.

A 40 kolostorból körülbelül 5–6 bizonyult újonnan alapított kolostornak. 2000 után olyan új szentélyek is megnyitották kapuikat, melyek vezetői Ulánbátorban tanultak, s nyitottak magánkolostort egy-egy népes megyeközpontban, ám ezek száma csekély (2).

A kutatási adatok bizonyítják, hogy noha Dundgow' megyében sokkal több kolostor volt régen, mint Öwörxangai megyében, ma mégis kevesebb az új kolostor (a népsűrűség is jóval kisebb). Öwörxangaiban 21, Dundgow'ban 17, Töw megye déli részén 2 kolostor áll ma (beleértve a mára működésképtelenné váltakat is). A vörössüveges rend hagyományait követő kolostort mindössze egyet találtunk, mely mutatja, hogy ma is inkább a sárgasüveges rend nézetei terjednek.

Szomorú tény, hogy bár a vallási élet a fővárosban élénknek mondható, vidéken jóval kevesebb a vallás gyakorlására rendelkezésre álló intézmény. Az 1990-ben felélesztett vagy 1990 után alapított kolostorok egy része (9) ma már egyáltalán nem működik, s többségük (14) is csupán részlegesen, havi vagy éves szertartásokkal. 17 év elteltével csupán 17 kolostor működik megfelelő számú (4-et elérő) szerzetessel, mindennapi szertartásokkal, melyek vagy híres kolostorok felélesztései (például Erdene juu, Šanx), vagy járásközpontokban, illetve egyéb, könnyen elérhető helyen vannak.

Ahogy a felélesztés „alappillérei”, az idős szerzetesek jobblétre szenderülnek, tanítványaik egyre kevésbé tudják megőrizni a hagyományokat. Sokan nem térnek vissza vidékre Ulánbátorból, ahová tanulni mentek, vagy mester nélkül maradván levetik a szerzetesi köpenyt, és világiakká válnak. Néhány nagy kolostor kivételével, melyek 20–30 szerzetessel mindennap tartanak szertartást, a kisebb, kevesebb szerzetest számláló kolostorok részlegesen működnek tovább, havi vagy éves szertartásokat tartva, melyre esetleg a fővárosból hazatérnek a fiatal szerzetesek. Sok esetben a kolostorok szerzetesei szétszéledtek, már egyáltalán nem működnek.

Ezek a templomépületek elhagyatottan, rossz állapotban állnak, kegytárgyaikat vagy az onnan elkerült szerzetesek viszik magukkal, vagy őrizetlenül a templomépületben hagyva tolvajok martalékává válnak.

További kutatási irányok

A vidéken végzett kutatás 2007 augusztusának végén a szerzőpáros számára lezárult, a be nem fejezett területekre szeptemberben mongol kutatócsapat indult, mint ahogy a többi csapat által az idő letelte miatt kihagyott területeire is. A teljes projekt 2007 novemberében lezárult. A jövőben azonban a most elvégzett kutatás nyomán számos további tennivaló akadna: a maradványok régészeti feltárása (csupán egy-két helyszín feltárása is komoly eredményekkel szolgálhatna), archívumi adatgyűjtés, valamint ismételt interjúk az összes öreg szerzetessel a helyszíneken látottak, a helyszínrajzok alapján. Idő hiányában az interjúk eddig kérdőív, irányított beszélgetés keretében történtek, azonban még tanulságosabbak lehetnek az idős szerzetesek emlékeiben felelevenedő történetek. Ulánbátorban fel kellene keresni még több öreget, akik nem lettek újra szerzetesek, de egykor azok voltak (mivel nem kötődnek mai kolostorokhoz, felkutatásuk nehéz egy nagyvárosban). Más öregektől, akik esetleg egykori kolostorok közelében éltek, vagy többször jártak ott, szintén lehetne adatokat gyűjteni. A szerzők gyűjtöttek régi kolostori fényképeket az ulánbátori Filmarchívumban, bár sokszor az ott őrzött képek leírása nem pontos, a kolostor neve is hiányzik vagy helytelen. További képeket lehetne találni az Állami Központi Archívumban, mely mongol írású dokumentumokat is őriz régi kolostorokról. A Pártarchívumban sok az 1920-as, 1930-as évekből származó, az egyes kolostorokhoz kapcsolódó megszorítási intézkedés gépelt írott mongol szövege, melyek már az elnyomás emlékei. Az eddigi interjúknak köszönhetően 34 személyesen felkeresett kolostor történetéről³⁷ van részletes adatunk, néhány esetben több egykori szerzetes emlékei alapján. Kiemelt fontosságú, hogy e kolostorok alapítási idő, méret, elhelyezkedés, típus szempontjából különbözőek: az Öngör Gegeen Janabajar által alapított ezerfős kolostorközponttól kezdve a *xošuu* központjaként működő kétezer szerzetes lakhelyéül szolgáló kolostoron, kolostorvároson át a húsz-harminc fős vagy csupán időszakos szertartású szent helyekig. Így történetük és vallási életük ismerete átfogó képet nyújt az egykor virágkorát élő mongol buddhizmus ideje alatti kolostori létről.³⁸

37 Öwörxangai megyében Baruun xüree / Šanxiin xüree (Xarxoriin járás), Sain noyonii xüree / Uyangiin xüree (Uyanga járás), Arwaixeeriin xüree / Üijen wangiin (xošuuinii) xüree (Arwaixeer város, Öwörxangai megyeközpont), Jüün xural / Xar usnii xiid (Taragt járás), Jeerengiin xiid (Sant járás), Dalai günni xüree (Yesön jüül járás), Baruun xural / Yargaitiin süm (Öljiit járás), Jüün xural (Öljiit járás), Yesön jüüliin xural (Yesön jüül süm), Ilden beiliin (xošuuinii) xüree (Öljiit járás), Uušgiin rašaan dax' Dar'-exiin jas (Tögrög süm), Dundgow' megyében Bari / Bragri lamiin xiid (Saixan-Owoo járás), Xutagt lamiin xiid (Saixan-Owoo járás), Mengetiin xiid (Xuld járás), Delgeriin čoir (Delgercogt járás) Caxiurtiin jas / Dorjdamba dacan / Awai eejin jas (Delgercogt járás), Möxin xiid / Xuwilgaan xiid (Saincagaan járás), Ganjuur xiid (Saincagaan járás), Borjignii Baruun čoir

(Cagaandelger járás), Ĵadamba xiid (Deren járás), Xögct dex' jodiin xural / Naran Xögct (Deren járás), Xadan usnii xiid / Xadaasnii xiid (Erdenedalai járás), Cawčiriin xiid (Erdenedalai járás), Tögrögiin xiid (Saixan-Owoo járás), Luusiin xiid (Xuld járás), Ül oldoxiin xiid / Oldoxiin xiid (Xuld járás), Juutiin xiid (Adaacag járás), Xorin jas (Adaacag járás), Tawin jas (Adaacag járás), Šine šawiin xiid (Adaacag járás), Taliin xural (Öljiit járás), Baruun Ganjuur(iin xiid) (Gow'-Ugtaal járás), Belin jas (Deren járás) Töw megyében Manjšir xiid (Juunmod xot), Bayanbaraatiin xural (Bayanbaraat járás), Darigatiin jas (Bayancagaan járás)

38 A szerzők tervezik az összes eddigi rögzített interjú begépelését, angolra és magyarra fordítását, hogy többek számára hozzáférhető legyen ez az értékes anyag.

Összegzés

Az egész országra kiterjedő kutatómunka az utolsó pillanatban valósult meg, Ma még él néhány idős szerzetes, akiknek személyes élményei valós képet festenek az 1937 előtti idők vallási életéről.³⁹ Az ő emlékeik már megmaradnak az utókor számára. A kutatás során fellelt helyszínek térképre helyezése, maradványaik, jelenlegi állapotuk dokumentálása értékes, hisz eddig nem volt pontos térkép, lista. Az a feltételezés, mely szerint ezernél több kolostor, gyülekezet létezett országszerte, bizonyosságot nyert, pedig csupán ott sikerült további helyszíneket találni, ahol idős adatközlő akadt; hiányukban valószínűleg maradtak a jelenlegi kutatás során sem regisztrált helyszínek. A rendszerváltás után felélesztett vagy újonnan alapított kolostorokról való teljeskörű adatgyűjtés a buddhizmus mai vidéki állapotáról szomorú képet fest, hisz a fiatal szerzetesek szétszéledésével megszűnik az utánpótlás. Tibeti lámák, a fővárosi Gandan vagy más nagy kolostorok szerzeteseinek látogatásai, a fiatal lámák visszatérése újbóli virágzásra adna lehetőséget.

A dokumentáció a régi és mai kolostorokról elkészült, s felhasználásra vár. A romok védelme, régészeti feltárása sürgető, az idős szerzetesekkel való beszélgetés pedig élvezetes és nélkülözhetetlen.

Bibliográfia

- Maidar, D. 1970. *Mongoliin xot tosgonii gurwan jurag*. Ulaanbaatar [A mongol városok és települések három térképe]
- Rinčen, B. 1979. *Mongol ard ulsiin ugsaatsanii sudlal, xelnii šinjleliin atlas*. Ulaanbaatar [A Mongol Népköztársaság néprajzi és nyelvészeti atlasza]
- Majer Zsuzsa – Teleki Krisztina 2006. „A mai Ulánbátor kolostorai és szentélyei.” In. *Keréknymok.1. Orientalisztikai és Buddhológiai folyóirat*. Budapest. 147–158.

³⁹ Öwörxangaiban és Dundgow'-ban összesen 32 olyan szerzetessel találkoztunk, akik a kolostorrombolás előtt is

szerzetesek voltak. Ebből ítélve Mongólia megyéiben ma még mindig néhány száz egykori szerzetes élhet.